

Igor Grdina

Inštitut za kulturno zgodovino, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6:323.1(=163.6)

Jezik in skupnost

Prispevek tematizira razmerje med skupnostjo in jezikom kot njenim mogočim konstitutivom v srednjeveškem in zgodnjemoveškem imaginariju. Pri tem na primeru Slovencev pokaže, kako so se identitete oblikovale na različnih ravneh in zaradi različnih dejavnikov. Jezik je zmerom bil razumljen kot možni temelj skupnosti, ni pa bilo takšno pojmovanje vedno in povsod uveljavljeno kot prevladujoče – kakor tudi danes ni. Univerzalni model oblikovanja skupnosti ne obstaja, ker je vsaka zgodovina unikatna. Takšne so tudi vizije in predstave o tem, kaj določena skupnost hoče doseči. Tudi te sodijo med njihove konstitutive.

jezik, skupnost, Slovenci

This article considers the relationship between community and language as a possible constitutive element in the medieval and early modern age mind set. The example of the Slovenes shows how identities took shape on different levels and due to different factors. Language was always understood as a possible foundation of community, but this idea never prevailed absolutely – just as it does not today. There is no universal model for the forming of community because each history is different – just as visions and perceptions of what a particular community wishes to achieve are different. And these also represent constitutive elements.

language, community, Slovenes

Leta 1919, ko je po razpadu habsburške monarhije in začetku uveljavljanja samoodločbe narodov prišlo do enega največjih prelomov v slovenski zgodovini, ki je na dnevni red ob vsakdanjih preživetvenih problemih postavljala tudi identiteta (samo)spraševanja, je Joža Glonar zapisal:

Jezik je najjasnejši znak vsakega naroda, v njem se najbolj kaže njegova zgodovina, v njem si podajata preteklost in sedanost roke. Kontinuiteta jezika je edini znak in dokaz narodovega življenja. Tako je zgodovina kakšnega jezika ob enem zgodovina naroda, ki ga je govoril. Iz jezika odseva njegova slabost, moč, njegovo napredovanje in nazadovanje v teku stoletij. (Stabej v: Megiser 1977: XXI)

Glonarju in njegovim bralcem so bile te misli razumljive same po sebi: bile so utemeljene na slovenski izkušnji zgodovine. Šlo je le zato, da se čim bolj monumentalno, se pravi brez kakršnega-koli pomenskega in smiselnega preostanka izrečejo. A kar je veljalo za Slovence in še vrsto drugih narodov v Srednji Evropi, je bilo na drugih delih zemeljske krogle nerazumljivo – in tudi ni držalo. Vendar pa zaradi tega Glonarjev tok misli ni neustrezen za opis dogajanj v določenem prostoru in času. V zgodovini pač ni univerzalnih modelov in primerov, ki bi bili tipični za vse dobe in okolja. Če bi obstajali povsod veljavni obrazci, bi bilo pisanje historiografskih del mogoče zaupati računalnikom. Ti bi s pomočjo algoritmov iz nabora podatkov o posameznih deželah izbrali tiste, ki najbolje zapolnjujejo odprta mesta v okviru univerzalnega modela. A tak pristop k pisanju zgodovine, katere temeljna lastnost je unikatnost, ne vodi tudi k njeni verodostojni, tj. nepoenostavljeni podobi, ki je edina smiselna in potrebna. Historiografija mora tematizirati dejanske, ne nagačene ljudi.

Čeprav jeziki povsod ne ustvarjajo prevladujočih skupnosti, je vse, kar je z njimi in v njih zaobseženo – od kolikor mogoče enournih poimenovanj do najbolj metaforizirane poezije –, pomembno za človeško razumevanje sveta. Dojemanja, ki so se uveljavila le ponekod, niso manj pomembna in zavezujoča od tistih, ki se raztezajo čez širši prostor. Povsod veljavnih je malo – in še tista se nanašajo le na količine in orientacijo. O kvaliteti neodvečno govorijo zgolj edinstvenosti.

V Srednji Evropi, ki ji pripada tudi slovenski prostor, ima dojemanje skupnosti s temeljem v jeziku že dolgo domovinsko pravico. Samo poenostavljajoča samoumevnost je, da se je takšno pojmovanje pojavilo šele v predromantiki, s Herderjevim odkrivanjem duha narodov. Tedaj se je zgolj naselilo v razumevanje zgodovine, prisotno pa je bilo že prej. Ko je Konstantin Filozof v drugi polovici 9. stoletja na disputaciji v Benetkah zavračal ideologe trijezičniške doktrine – tj. pristaše misli, da je ljubega Boga mogoče slaviti samo v hebrejščini, grščini in latinščini –, je po poročilu svojega življenjepisca med drugim dejal: »Mi pa mnogo narodov poznamo, ki so večji v knjigah in Bogu vzdajajo slavo vsak v svojem [!] jeziku. Znani so ti: Armenci, Perzijci, Abasgi, Iberci, Sugdi, Goti, Obri, Tursi, Kozari [tj. Hazari], Arabci, Egipčani in Sirci in mnogi drugi.« (*Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih* 1985: 154, 189) Značilno je poimensko neznani avtor svoj hagiografski prikaz začel s pojasnilom, da gre za pripoved o »prvem vzgojitelju in učitelju slovanskemu jeziku«. (Prav tam: 160) Pisec, ki je tako dobro poznal Konstantinovo življenje in delo, da si ga ni moč predstavljati zunaj najožjega kroga učencev slovanskih apostolov, kar pomeni, da je tekst nastal v 9. stoletju – ali najkasneje na začetku 10. stoletja (Pavić 1964: 66 in dalje) –, je s to formulacijo metonimično označil v sorodnost vpete ljudi. Jezik je potemtakem štel za neločljivega od njegovih govorcev.

To je bilo v skladu z bibličnim sporočilom, po katerem je človek ustvarjen po Božji podobi (1 Mz 1, 26), Vsemogočni pa z besedo, ki je na začetku *Janezovega evangelija* naravnost izenačena z njim (Jn 1,2), kreira. Jezik je prav zaradi tega imel posebno vlogo tudi v verskih opravilih: v njih ga ni bilo mogoče nadomestiti z nobeno, še tako enopomensko gesto. Nikakor ne gre prezreti, da je posebnost človeka med bitji v svetopisemskem svetu definirana tudi z njegovo podobnostjo Bogu po rabi besede, ki je ustvarjalna moč. Iz *nič* se lahko le z njo naredi *nekaj*. Značilno pa se zdi, da je Babilonski stolp postal nemogoč, ko je Bog zmešal jezike. Prav s tem so po bibličnem izročilu prebivalci Zemlje prenehali biti eno ljudstvo, kakršno so bili dotlej, tj. v času, ko so si domišljali, da bodo lahko naredili vse, kar bodo hoteli. (1 Mz 11,6)

Za srednjeveški imaginarij je značilno, da je Dante v spisu, posvečenem veččini govorjenja v ljudskem jeziku, kar nekaj prostora namenil utemeljevanju, čemu z njo niso obdarjene ne živali ne angeli: po tovrstnem izražanju ne prve ne drugi nimajo niti najmanjše potrebe. (Alighieri 1976: 434) Svet, v katerem ničesar ni mogoče misliti brez ljubega Boga, je urejen: modusi eksistence korespondirajo z njeno neodvečnostjo. V takem okolju ima vse svoj smoter. V tem duhu avtor Konstantinovega življenjepisa navaja tudi protitrijezičniško argumentacijo svojega junaka: citati iz *Biblije* niso učenjaška sklicevanja na to ali ono biblično mesto, marveč dokazovanje smiselnosti vsega, kar je. Različni jeziki tako izražajo brezmejnost oziroma vesoljnost slavljenja Boga. Značilno pa je, da je v Konstantinovem življenjepisu v navedku iz 117. (116.) psalma, cerkvenoslovanski izraz, ki pomeni narode, »jeziki«.¹ Slednji tako v svoji komunikacijski kot ekspresivistični vlogi

1 »Hvalite Boga vsi jazyci, pohvalite ego vsi ljudie«, tj. v današnji slovenski verziji: »Hvalite Gospoda, vsi narodi, slavite ga,

ustvarjajo skupnosti z možnostjo razkrivanja misli in njihovega doumevanja. Ljudi bolj kot strinjanje oziroma soglasnost povezuje polilog. Značilno se zdi, da je označevanje Nemcev v slovanskem svetu izšlo prav iz nemožnosti komunikacije z njimi. Seveda pa obstajajo tudi skupnosti na drugih ravneh in z drugačnimi združevalnimi elementi – a te so mnogo bolj simbolične od jezikovnih, ki so bile v srednjem veku zaradi kar najširše razprostranjenega analfabetizma predvsem govorne. Besedna komunikacija je pač celovitejša in natančnejša od drugih dajanj ter razumevanj znamenj: med vsemi je po vsebinski plati najmanj konvencionalistična, to pa pomeni tudi največjo tematsko širino in izrazno gibkost.

Iz visokega srednjega veka izvira nekaj zanimivih virov, ki sorodnost ljudi povezujejo z jezikom, slednjega pa razumejo kot določevalca skupnosti in njihove bližine oziroma oddaljenosti. Med njimi je nemara najznamenitejše pismo kralja Otokarja II. Přemysla, ki ga je pred usodno bitko na Moravskem polju leta 1278 naslovil na poljske kneze. Podjetni češki monarh, ki si je v dobi medvladja v Svetem rimskem cesarstvu po zatonu Hohenstaufovcev pridobil oblast vse do jadranskih obal, se je nazadnje znašel osamljen v boju proti Rudolfu Habsburškemu. Da bi se izvil iz neugodnega položaja, se je poskušal nasloniti na svoje severne sosede. (Hoensch 1989: 242–243) To potezo je motiviral z ugotovitvijo, da je po skrbnem preiskovanju odkril, kako je Čehom »narod Poljske« soroden, kot kriterij za to pa ni navedel samo »krvi«, temveč tudi ujemanje v »zvoku govora« – kar je v epohi prevladujočega analfabetizma sinonim za jezik. Na drugi strani je kralju Rudolfu Habsburškemu in njegovim pristašem pripisoval »nenasitna tevtonska žrela« in »sprijene roke«. ² V podobnem tonu in miselni gramatiki so napisani tudi nekateri deli malo kasnejše Dalimilove kronike.

Pismo kralja Otokarja II. je zgoden poskus mobilizacijske politizacije sorodnosti in tujosti, kakršna je v spremenjenih razmerah postala običajna ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja. A tudi v dobi meščanov tak manever ni dal zmerom pričakovanega rezultata – kakor po drugi strani ni bil vselej neuspešen v epohi fevdalnih magnatov. Kronika Jánosa Thurócyja (slovaško: Ján z Turca) izpričuje, da je bilo izražanje predsodkov proti madžarščini, ki si ga je dovolil oblastni knez Ulrik Celjski, zelo nevarno. Mogočni fevdalec, ki so ga v deželah krone svetega Štefana doživljali kot vsiljivega prihajajača, čeprav je v njih podobno kot že dva pred(hod)nika – ded Herman in oče Friderik – opravljal zelo ugledne službe, je tako Hunyadijevcem kot Ogrom nasploh veljal za zlohodneža, čigar edini namen je polastiti se vsega, kar je v deželah njegovega mrzlega nečaka Ladislava V. vrednega in lepega. (Thuróczy 1991: 187–188) Nerazpoloženje do Ulrika se v Thurócyjevi kroniki najmočneje motivira prav z zaničljivo knezovo izjavo o madžarskem jeziku. Šele za tem pride tudi poudarjanje, da se Celjan obdaja z nemškimi križarji. (Prav tam: 188–189) Mehanizem utemeljevanja in širjenja sovraštva do kneza Ulrika, ki je vodilnemu historiku korvinske države v marsikateri epizodi veljal za sovražnika številka ena, je torej jasen.

Da si učeni kronist ni izmišljal rodovno-jezikovne motivacije za nerazpoloženje do poslednjega poglavarja celjske hiše, dokazujejo tudi srditi spori med meščani – Nemci in Madžari – v Budi v začetku vlade kralja Albrehta II. V tem primeru ni šlo preprosto za upor domačinov proti prišlekom nasploh, saj Italijan Giacomo della Marca ni bil napaden, marveč le ignoriran. Glede na to,

vsa ljudstva.« (Ps 117 (116),1) Glej v: *Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih* 1985: 189; *Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov* 1997: 895.

2 Slovenski prevod te listine je dosegljiv v: Rozman 2011: 273–274.

da je bil ugledni ter zaradi strogosti in inkvizitorskega položaja pri marsikom nepriljubljeni frančiškan velikokrat izpostavljen hudim nevarnostim, si ni mogoče predstavljati, da bi ga v primeru obračuna ne zgolj s tujci čisto določene pripadnosti razjarjeni Madžari pustili pri miru. (Thuróczy 1991: 98–100) Prav tako je pomenljivo, da križarji, s katerimi se je pajdašil knez Ulrik, na Ogrskem niso veljali za bojevnike proti Turkom, marveč za Nemce. Madžari so jih šteli za instrument politike mogočnega Celjana. Tragedija v Beogradu leta 1456 je bila logičen nasledek takšnega razumevanja. Thuróczyjeva kronika dokazuje, da so na Ogrskem imeli enako neprijazen odnos do Nemcev pripadniki različnih stanov, ne bodisi samo fevdalci bodisi le meščani. Tridelni red evropskega srednjega in zgodnjega novega veka ljudi ni ločeval v vsem. Kot deli velikanskega organizma so se morali dopolnjevati ne samo v različnostih, marveč tudi v posameznih stičnih (med)prostorih.

V tekstih, ki razkrivajo imaginarije poznega srednjega veka, pa srečujemo še drugače izražena razumevanja, da so vezi med ljudmi stekane iz jezika. V dobi, ki je vsaj v krogih dvorne elite začela odkrito zagovarjati obvladanje različnih idiomov, to nikakor ni samoumevno. Znanje več jezikov, ki je že tedaj veljalo za koristno – kot takega ga je priporočal tudi leta 1450 nastali humanistični traktat tržaškega škofa Eneja Silvija Piccolominija, namenjen ogrskemu in češkemu kralju Ladislavu V. oziroma njegovim vzgojiteljem (Simoniti 1979: 153–154) –, je postajalo vse bolj običajno. Čeprav so pristaši obnove antične kulture prisegali na latinščino, so vendarle uvidevali tudi rastoči pomen živih govoric in se zato v posameznih situacijah niso ograjevali od njih. Piccolomini, ki je bil velik zagovornik vnovične oživitve klasične tradicije, je tako v dvornem okolju ne le priznaval, marveč tudi priporočal znanje mnogih jezikov. Za vladarja je namreč lahko usodno, če ne razume svojih podanikov, kajti vsem mora vladati z enako naklonjenostjo. Piccolomini je opozarjal, da je Ladislavovemu očetu, »trdobučnemu« Habsburžanu Albrehtu II., neznanje mnogih jezikov ravno toliko škodovalo, kot je njegovemu dedu po materini strani, potujočemu cesarju in kralju Sigismundu Luksemburškemu, seznanjenost z njimi koristila. Umnemu monarhu je lahko vzor pontski kralj Mitridat, ki je brez prevajalca lahko govoril s pripadniki kar 22 narodov, ki so se znašli pod njegovo oblastjo. (Kallendorf 2008: 87)

Večjezičnost pri posameznih ljudeh značilno ni vodila k izenačevanju funkcije posameznih idiomov. Za humaniste je bila latinščina seveda posebnega pomena. Piccolomini ji je v že omenjenem traktatu namenjal vlogo občega sporazumevalnega sredstva za ljudi, ki sicer govorijo različne jezike. Toda tudi ti v njegovem označevanju niso postavljeni v eno vrsto. Piccolomini namreč omenja različne jezike in jih navaja z njihovimi imeni, enega pa označi kot pripadajočega prednikom kralja Ladislava. Ta je slednjemu očitno neodtujljiv. Čeprav se je vseh živih govoric mogoče igrati naučiti v vsakodnevni komunikaciji, je ena od njih vendarle nekaj posebnega, saj človeka veže s sorodniki prejšnje/prejšnjih generacij. Tu se srečujemo z opozorilom na zavedanje zveze med jezikom in posameznikovo najintimnejšo pripadnostjo. Sorodnost ni samo opisljiva, marveč tudi (samo)izrazljiva.

Ni dvoma: imaginarij prebivalcev poznega srednjega veka je v marsičem že bil pripravljen za reformacijo, ki je z doktrino opravičevanja zgolj po veri zelo poudarila pomen človekovega prvega jezika. Slehernikovo odrešenje je postalo odvisno od popolnega osebnega razumevanja svetopisemskega sporočila. Jezik ni bil samo instrument razodevanja slednjega, marveč njegov izraz sam. Zato ni čudno, da je Primož Trubar leta 1561 izidu svoje prve knjige pripisal epohalni pomen:

zanj je bilo to unikaten dogodek, ki nima primere, odkar svet stoji. (Rupel 1966: 113) Pisateljevi rojaki, ki so znali zgolj materinščino, so skozi njegova dela dobili možnost spoznanja prave vere in zaživetja v njej, s tem pa tudi zveličanja. Podobno so mislili tudi reformatorjevi sodobniki, zlasti učenci. Tako je Jurij Dalmatin v *Posvetilu* k prvemu celovitemu prevodu *Svetega pisma* v slovenščino leta 1584 zapisal, da je Trubar nič manj kot »izvoljeno [Božje] orodje«. (Prav tam: 335)

Ljudje, ki jih je družilo razumevanje zgolj slovenščine, so v reformaciji postali skupnost z možnostjo odrešenja. Jezik je bil tudi tedaj dojeman kot ustvarjalec povezav med posamezniki. Značilno je bil v imaginariju protestantov navezan na najožjo in neizogibno človeško sorodstveno vez. Andrej Savinec, ki je poskrbel za redakcijo poslednjega Trubarjevega dela, prevoda Luthrove *Hišne postile*, je namreč v leta 1595 objavljeni knjigi spregovoril o »našim pravim slovenskim inu materinim jeziku«. (Rupel 1966: 384) Ne gre več le za idiom prednikov, marveč še za nekaj več. Mati je za razliko od vseh drugih ljudi človeku neutajljiva generacijsko predhodna sorodnica. Dediščina po njej je drugačna kakor po komerkoli drugem. Termin »materini jezik« meri na zvezo med človekom in njegovim izrazom, ki je dana in si je ni mogoče izbrati po lastni volji – ne po svobodni in še manj po služehi.

Ker je bila v 16. stoletju zelo vplivna predstava, da se bliža sklep zadnje, tj. šeste dobe človeštva in sveta – ko je papež izobčil Luthra, se je po mnenju protestantov razkril kot Antikrist, to pa je pomenilo, da se je začela apokalipsa (Rupel 1966: 257, 269–270) –, ni čudno, da so reformatorji mrzlično izdajali knjige. Prav tako je jasno, zakaj so morali paziti na vsako besedo: časa za šale in norčije si niso dovoljevali, saj bi zvezde vsak hip lahko začele padati z neba. V reformacijski dobi je eshatološka ultimativnost še dodatno poudarjala pomen že poprej nespregledljivih vprašanj o pravi oziroma krivi veri. (Ahačič 2007: 522) Dejansko je bila v 16. stoletju sleherni zapisani besedi dana posebna teža. V mejah določenega jezika je to ustvarjalo usodno skupnost, ki je bila v tedanjem imaginariju povezana tudi rodovno – prek materinske narave njenega izraza. Glasovna in črkovna podoba besede nista bili le nekaka emblema, marveč omogočevalki človekovega opravičevanja in odreševanja. Za tiste, ki niso znali nobenega jezika razen slovenskega, je bil slednji – kot materinščina – nenadomestljiv povezovalc tako z Bogom kakor s sorodnimi ljudmi. Njim kot skupnosti pa se je v reformacijskem 16. stoletju reklo »folk«. Slovenski protestanti so z rabo tega termina pokazali, da svoje rojake štejejo za skupnost čisto določene vrste. Nikakor torej ne gre za nedefinirano skupino ad hoc v misli zbranih ljudi. To povsem jasno dokazuje Savinčevo omenjanje »Krajncev inu Slovencev« »poleg družih folkov«, ki so bili deležni milosti, da imajo »cejlo sveto [B]iblijo« v svoji materinščini. (Rupel 1966: 384)

V zvezi s tem je pomenljivo, da je Trubar na duhovni zemljevid leta 1555 postavil tudi »slovensko deželo«. (*Zbrana dela Primoža Trubarja I* 2002: 331) Omenja jo tako v svojem drugem *Katekizmu* kakor v pismu Heinrichu Bullingerju (v nemškem ustrezniku »Windischland«; ta se izrecno razteza na območje njegovega 17 let trajajočega pridigarstva pred begom v Nürnberg, tj. na Kranjsko, Spodnjo Štajersko in Trst). (Rajhman 1986: 23–24) »Lubi Slovenci« so v imaginariju, ki je živel v njem, torej tudi teritorialna skupnost, čeprav dežele njihovega imena še ni smelo biti na političnem zemljevidu Evrope. Imeli so svoj jezik in so zaradi tega, ker je bila v njem razodeta Božja beseda, lahko bili odrešeni.

To pa seveda ni pomenilo, da so bili Slovenci izolirani pred drugimi. Skupnosti niso samotni otoki. Trubar je v *Artikuli*h, ki so izšli leta 1562, zapisal besedno zvezo »crainski inu slovenski

človik»³ (*Zbrana dela Primoža Trubarja III* 2005: 49), s čimer je jasno pokazal, da vidi svoje rojake kot ljudi z določenimi neo(d)vrgljivimi posebnostmi oziroma edinstvenostmi, vendar tudi kot pred ljubim Bogom enake z drugimi. Tu prihaja do izraza njegov reformacijski humanizem. Ob tem tudi ne gre pozabljati, da je Trubar sam govoril več jezikov in prevajal iz njih; prav tako je povedal, da njegovi rojaki za silo razumejo hrvaščino. Zanj pa je vendarle značilno, da je za ocenjevalce svojih knjig sprejemal samo Kranjce, Spodnješterce, Korošce, Istrane in ljudi iz Slovenske marke. Po drugi strani je v tej vlogi izrecno zavračal Bejzake,⁴ Hrvate, Čehe in Poljake (Rajhman 1986: 55–56) – čeprav za nekatere od teh ve, da njegov jezik vsaj malo razumejo.⁵ Gre pač za to, da imajo Slovenci posebno materinščino in od Trubarja dalje tudi način pisanja, ki povsem očitno vežeta med seboj le nje same, drugih pa ne. Zato so lahko bili dojemani v okvirih termina »folk«.

Zanimivo, čeprav neodgovorljivo je vprašanje, ali je na Trubarjevo pojmovanje skupnosti, ki jo povezuje jezik, vplivala cerkvenoslovanska tradicija. Z njo se je v hrvaški redakciji na neznano intenziven način srečal že zelo zgodaj, v času svojega šolanja na Reki. V tem okviru je bilo označevanje ljudske skupnosti z izrazom jezik zagotovo še živo. Leta 1493 je namreč pop Martinac v drugem *Novljanskem brevirju* zabeležil, da so Turki, ki so si poprej podvrgli Grčijo, Bolgarijo, Bosno in Albanijo, navalili na »jazik hrvatski«. (Rotar 1988: 208) Trubar je za to tradicijo vedel, vendar jo je označil za temno in nejasno ter nerazumljivo celo ljudem, katerim je pripadala.⁶

Sebastijan Krelj je utegnil biti s starejšim izročilom cerkvenoslovanskega pismenstva bolj povezan, saj je imel cirilico za idealno pisavo jezika svojih rojakov. V predgovoru k prevodu Spangenbergove *Postile*, ki je bil natisnjen leta 1567, si je celo želel, da bi se ta črkopis vnovič uveljavil med njimi – saj je očitno menil, da so ga nekoč že rabili. Za njegov imaginarij je najbolj značilna formulacija »našiga imena in jezika ljudj[e]« (Rupel 1966: 313), ki zvezi med izrazom in skupnostjo dodaja še emblematično označevanje. S tem je samodefiniranje še jasnejše. Svojljni zaimek, ki se nanaša na prvo osebo množine, povezuje skupnost ne samo na ravni izraznega sredstva, marveč tudi imena. Flacijanec Krelj je tako kljub nesoglasjem s Trubarjem, ki so se na zunaj izražala pod krinko prizadevanja za čim boljšo »ortographio« (prav tam: 313–314), sprejel njegovo razumevanje kolektivne pripadnosti in odnosa le-te do jezika. Skupnost očitno more obstajati kljub razlikam oziroma variantnosti v njenem okviru. »Mi« ni sinonim za točko popolnega enoglasja, marveč za določen prostor.

3 Pri oznaki »crainski inu slovenski« gre najverjetneje za dvojno formulo. Obe oznaki se namreč prostorsko prekrivata. Značilno so bili leta 1515 puntarji pri Celju označeni kot kranjski kmetje, čeprav so bili na Štajerskem.

4 Iz del Primoža Trubarja je moč razbrati, da so Bejzaki živeli tako v leta 1555 omenjeni »slovenski deželi« kakor v pokrajinah svete ogrske krone. Analiza besedja, ki jim je pripisano v knjigah, odkriva jezikovno mešanico, ki se je ne da umestiti ne izključno na levi in ne samo na desni breg Sotle. Verjetno so s to oznako mišljeni ljudje, ki so jih turška osvajanja pregnala z domov, pa so se potem znašli tako v deželah Svetega rimskega cesarstva kot ogrske krone. Trubar je tiste, ki so prebivali na Spodnjem Štajerskem, štel k Slovencem, medtem ko jih za ocenjevalce svojih knjig ni sprejemal.

5 Enkrat, v *Posvetilu* k prevodu *Matejevega evangelija* leta 1555, so v Trubarjevih delih med govorce slovenskega jezika navedeni tudi Hrvatje, vendar gre v tem primeru za tekst, ki je podpisan z inicialkama V. in T. Za prvo od njih se skriva Peter Pavel Vergerij ml., ki je zagovarjal oblikovanje enotnega knjižnega jezika za južne Slovane. Bivši koprski škof si je nekaj časa celo pripisoval levji delež zaslug za dela, ki jih je izdal Trubar. To pomeni, da na tem mestu ne gre računati z osebnimi pogledi slednjega. (Prim. Rupel 1966: 65)

6 Trubar je zapisal, da obsega hrvaška tradicija v davni prevodeno mašno knjigo in brevir. (Rupel 1966: 73)

Sedaj si je treba zastaviti še vprašanje, ali so Trubar in njegovi somišljeniki Slovence oblikovali ali pa so le povsem jasno artikulirali njihovo obstajanje v materinščini. Protestantška književnost vsekakor omogoča rešitev tega problema. Trubar je v ohranjenih virih (moške) rojake v zapisu njihovega/svojega jezika prvi označil z današnjim imenom, toda očitno je, da si slednjega ni izmislil. Če bi si ga, bi obstajalo v eni (glasoslovni) varianti. Trubar namreč svoje rojake izrecno označuje kot Slovence in kot »Slovejnce«. ⁷ Ta variantnost, ki izhaja iz dialektalne (glasoslovne) razčlenjenosti njihove materinščine, bi bila nemogoča pri novotvorjenem imenu. Sicer pa je to jasno tudi iz oznake Slovenka, ki je bila zabeležena že v srednjem veku. (Vilhar 1969: 213–214)

Skoki dolga stoletja potekajoče (samo)oblikovanje Slovencev, ki je slednje ob koncu drugega milenija pripeljalo do samostojne države in po vsem svetu razsejane skupnosti, je bilo ključno zgodovinsko dogajanje v prostoru med najsevernejšimi jadranskimi obalami in vzhodnoalpskimi vršaci. Jezik je imel pri tem nespregledljivo vlogo, ki jo je kot poseben pogled na svet in njegovo izrazilo ohranil vse do danes. V vsakem primeru je mogoče reči, da bi bilo vsega, kar je, brez slovenščine manj.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: Viri za prevod svetopisemskih besedil pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja in nekatere tehnike prevajanja. *Slavistična revija* 55/3. 505–529.
- ALIGHIERI, Dante, 1976: *Djela. Knjiga prva*. Zagreb: Liber, Nakladni zavod Maticе Hrvatske.
- HOENSCH, Jörg K., 1989: *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Gradec/Graz, Dunaj/Wien, Köln: Verlag Styria.
- KALLENBORG, Craig W. [prevedel], 2008: *Humanist Educational Treatises*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- MEGISER, Hieronymus, 1977: *Thesaurus polyglottus*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: SAZU.
- PAVIČ, Juraj, 1964: Konstantin Prezbiter, učenik sv. Metodija. *Bogoslovna smotra* XXXIII/2. 62–75.
- RAJHMAN, Jože, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- ROTAR, Janez, 1988: *Trubar in Južni Slovani*. Ljubljana: DZS.
- ROZMAN, Andrej, 2011: Uveljavljanje češčine in slovaščine v književnosti do narodnega preporoda. Kozma Ahačič in Petra Testen (ur.): *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 273–274
- RUPEL, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci. Druga, dopolnjena izdaja*. Ljubljana: DZS.
- THURÓCZY, Janos, 1991: *Chronicle of the Hungarans*. Bloomington: Indiana University.
- SIMONITI, Primož, 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih*, 1985. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov*, 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- VILHAR, Srečko: O Marini Slovenki iz Dekanov pri Kopru. *Jadranski koledar za leto 1969*.
- Zbrana dela Primoža Trubarja I*, 2002. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar.
- Zbrana dela Primoža Trubarja II*, 2003. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar.
- Zbrana dela Primoža Trubarja III*, 2005. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar.

⁷ Trubar je oznako Slovejnici, ki očitno izhaja iz njegove rodne Dolenjske, zapisal v velikem duhovniškem *Katekizmu* leta 1575. Prim. *Zbrana dela Primoža Trubarja II* 2003: 99. To mesto je zanimivo tudi zato, ker izrecno izraža Trubarjevo pripadnost Slovincem – celo v okviru »mi-subjekta«.